

Այլագգիների և այլադաւանների հարցերը
Ռուսաստանի արմատական բնակչութեան շահերի
սեռակէտից ¹⁾).

Մարդկային յառաջագիւծութիւնը հասարակական որոշ
ճշմարտութիւններ է մշակել, որոնք կարծես թէ ամբողջ
լուսաւոր աշխարհի դաւանութիւնն են կազմում, մտել են
նորա մարմնոյ և արեան մէջ։ Եւ այդպիսի ճշմարտութիւն-
ներին, լուսաւորութեան այդ պատուիրաններին է պատ-
կանում այն համոզմունքը, որ իւրաքանչիւր տէրութեան
մէջ տիրապետող ազգութեանը կամ տիրապետող հաւատոյ
դաւանութեանը չպատկանելու պատճառով որ և է իրա-
ւունքից ոչ ոք չպէտք է զրկուի։ Այն շրջանը, որ այլագ-
գիներին և այլադաւաններին է հալածել, բոլոր առաջնա-
կարգ երկիրներն էլ անցել են, բայց նոյն չափով էլ բոլորը
միացած խոստովանել են, որ նման քաղաքականութիւնը
կորստաբեր է և անարդար։ Եւ ինչո՞ւ համար ուսմանը
պէտք է միջնադարեան աւանդութիւններին հաւատարիմ
մնան՝ մարդասիրութեան տարրական պահանջների գո-
հացմանը հակառակ գործելով։ Առ այս կաւեւացնենք և
այն, որ աշխարհումս չկայ մի տէրութիւն, որը իւր շա-
հերի համար համբերատարութեան սկզբունքի գործադրու-
թեանը աւելի կարիք չգար, քան Ռուսաստանը։ Տարած-
ուելով աշխարհի երկու մասի վերայ և բաղկացած լինելով
բազմաթիւ ազգութիւններից՝ նա կազմակերպուելով կա-
րող է մի ամբողջութիւն դառնալ և ազգերի շարունակ
աճող մաքառման մէջ իւր քաղաքական շահերը յաջողու-
թեամբ պաշտպանել միայն այն կարևոր պայմանով, եթէ
նորա կազմութեան մէջ մտած իւրաքանչիւր ազգութիւն,
ինչպէս և իւրաքանչիւր հաւատոյ դաւանութիւն պետու-
թեան կողմից միեւնոյն հովանաւորութիւնը կգտնեն։

1) „Новости“ №№ 19 և 22. 1905 թ. յոգ. վեպիտոսի։

Սակայն այլազգիների կողմից դէպի հայրենիքը կարող է անկեղծ, մերձաւոր կապ, անսահման նուիրաբերութիւն, հայրենիքի դադափարականացում լինել, երբ օրէնքը, այդ հայրենիքը նոցա համար չի ճանաչում, երբ օրէնքը նոցա համարում է օտարերկրացիներ: Այն ժամանակ երբ ուրիշ տերութիւնների մէջ մի երկրում մի քանի տարիների ընթացքում ապրելով մէկը հայրենիք և սորա շնորհած արտօնութիւնները ձեռք բերելու իրաւունք է ստանում, Ռուսաստանի մէջ ապրող ազգութիւնները, որոնք բնակւում էին այստեղ դեռ այն ժամանակ, երբ սա դեռ ևս հեթանոսական երկիր էր, (օրինակ հրէաները) դեռ շարունակում են օտարերկրացիներ համարուել,

Ռուսաստանի այլազգիները կեանքի և գործնէութեան ամեն մի քայլափոխում կրում են իրաւագուրկ դրութեան բոլոր տառապանքները, նոցա երեխաներին դպրոց չեն ընդունում, իսկ իրենց էլ պետական ծառայութեան մէջ: Տեղական ինքնավարութեան մէջ նոցա ունեցած մասնակցութիւնը առանձնապէս ստեղծուած մի շարք սահմանափակումների հետ է կապուած: Նոցա համար երկիրը բաժանուած է բազմաթիւ միջնապատերով, որոնց վերայի յայտարարութիւնները ասում են թէ ուր կարելի է երթալ և ուր չի կարելի: Դատարանով դատապարտուած յանցագործների նման՝ նոքա շատ տեղերում զրկուած են անշարժ կայք ձեռք բերելու կամ անշարժ կայքը ցեղակիցներին վաճառելու իրաւունքից, Պակաս զգալի չեն բազմադիմի սահմանափակումները և կրօնական շրջանում, մերթ արգելում են նոր եկեղեցիներ կառուցանել, մերթ պահանջում են, որ եկեղեցիները իրենց արտաքին տեսքով մարդաբնակ տների նմանութիւն բերեն, իսկ աղանդաւորները, մինչև անգամ, աղօթելու համար չեն կարող ժողովներ կազմել: Չեն թոյլատրում, որ հերձուածողները դպրոց և հոգևորականութիւն ունենան: Բնակչութեան մեծամեծ խմբեր, որոնք միայն անուանապէս են պատկանում ուղղափառութեան, օրինակ, նախկին ունիատները, էստերը և լատիշները և որոնք վերստին

ընդունել են լուսերականութիւն և այլն, ըստ օրինի պարտաւոր են դիմել ուղղափառ հոգեօրականութեան ծառայութեանը: Այս քիչ է, վաթսուներկան թուականների բարենորոգումներից շատերի բարիքից զրկում է ամբողջ արեւմտեան Ռուսաստանը միայն նորա համար, որ նա այլադաւան է և այլազգի: Այլադաւանները և այլազգիները մայր երկրում հովանաւորութիւն աւելի քիչ են վայելում, քան օտար երկիրներում, ուր նոցա դորձնէութեան և տեղափոխութեան կատարեալ ազատութիւնը, և, ընդհանրապէս այն բոլոր իրաւունքներն են ապահովուած, որոնք ամեն մի օտարերկրացի իրեն է վերապահում:

Եթէ պատերազմի ժամանակ Մոսկուայի վաճառականական դատակարգի արտայայտած թոյլ ազդասիրութիւնը «Нов, Время»-ի էջերում նորանով է բացատրում, որ վաճառականը ինք զինքն հայրենիքի քաղաքացի չի ճանաչում և, որ նա յամենայն դէպս լիազօր իրաւասութիւն ունեցող քաղաքացի չէ, հասկա ինչպէս պէտք է զգան իրենց այլազգիները և այլադաւանները, որոնք միայն համարձակուել են երազել քաղաքացիական այն դրութիւնը, որից օգտուում է ռուս վաճառականական դասը:

Որտեղ է այն հողը, որը բոլոր հպատակներին ի մի կազմակերպեալ ամբողջութիւն դարձնէր. ինչով պէտք է ողջագուրուի քնքոյշ սէր առ հայրենիք, կեանքի գնով մայր երկիրը թշնամու ամեն մի յարձակումից պաշտպանելու խթանները որտեղ պէտք է գտնել: Երբէք բանտարկեալի համար բանտը ծիսապաշտական առարկայ չի եղել՝ ինչպէս այժմ. ևս առաւել նոցա համար, որոնք այլազգիներից կամ այլադաւաններից ծնուելով յանցանք են գործել:

Ռուսաց կայսերութեան տարրական քաղաքական հաշիւը պահանջում է, որ նա այլազգի և այլադաւան բնակչութեան համար այդ անուանական հայրենիքը՝ իրական դարձնէ: Այս խնդիրը առանձնապէս կարևոր է այն այլազգիների վերաբերմամբ, որոնք ռուսական արեւմտեան

սահմանի երկարութեամբ են բնակւում:

Այլազգիների և այլազաւանների լիազօր իրաւունքների այս անհաւասարութիւնը (համեմատած ուսն բնակչութեան հետ) Ռուսաստանի համար և ուրիշ շատ բացասական հետեւանքներ է առաջ բերում:

Իւր յարատեւութեան և քաղաքական դօրութեան համար ոչ մի խելացի պետութիւն օգտուէտ չի համարել, որ ինքը բանւոր դասակարգի լայնածաւալ օջախներ ունենայ. այն ինչ ամբողջ արեւմտեան Ռուսաստանի քաղաքները և դաստակերտները այգւլիսի օջախներով ղեռում են շնորհիւ այն բանի, որ հրէական բազմութիւնը արհեստական կերպով այդ տեղերին է կպցրած:

Իսկապէս, ինչպիսի այլազգիների հետ են կռւում ուսաները. Աւելի լուսաւորւած և նախաձեռնող այլազգիների հետ. Կալմիկի, կիւզգիլի, օսեթինի, ցիգանի առաջ իւրեանց հայրենիքի դռները լայն և հիւրասիրաբար են բաց անում ուսաները և թողնում, որ սոքա հպատակութեան ընդհանուր բարիքներից օգտուեն: Վայրենի, կամքից զուրկ այլազգին ուստական ուժի դեօրա է, նա սիրելի է. իսկ նոյն այդ այլազգիներ—լեհացիներ, հրէաներ, ինչպէս և աղանդաւորներ և հերձուածոյններ, որոնք կենսունակութեան տէր են և ինչպէս յայանի է, անաղարտ իրաւունքներ և բարեկեցութիւն վայելող ընդհանրութիւնից խիստ կերպով են դատուած, չըմպատուում են անվատահաւատութեամբ և զրկւում տարրական իրաւունքներից:

Բոլոր միջոցներն են դորժադրւում, որպէս զի նոքա կարեւոր ազդեցութիւն ձեռք չբերեն ընդհանրապէս Ռուսաստանում և մասնաւորապէս վարչական մեքենական կազմի մէջ:

Այլազգի միջավայրում ուսն տարրերի շահերը տիրապետող անեւու համար ամեն ինչ արուած է. իսկ որպէս զի այլազգիները բուն Ռուսաստան և կառավարչական վայրերը չթափանցեն՝ չլլթայ և ցանկապատ են քաշուած, որոնք թոյլատրելի են մի միայն վայրենութիւնից դուրս չեկող երկրի մէջ:

Կարճ ասած, արմատական բնակչութեան նկատմամբ յամառօրէն առաջ է տարւում հովանաւորութեան այն սկզբունքը, որը տնտեսական յարաբերութիւնների համար է տիրապետում: Այլազգիների և այլադաւանների յարձակմունքից այդ սկզբունքը ռուսները արհեստական այնպիսի միջոցներով են պաշտպանում, ինչպէս արտասահմանի ապրանքների մեծ ներածութիւնից արդիւնաբերութիւնն է պահպանում: Սակայն այստեղ էլ այդ հովանաւորութեան փնտրելի երևաց քան արդիւնաբերական յաջողութիւնների ապահովութեան մէջ:

Մրցումից, թարմ և աւելի կուլտուրական ոյժերի հոսանքից պաշտպանուելով և երկրագործութեան, արդիւնաբերութեան և վաճառականութեան հնացած ձևերը ձեռքից բաց չթողնելով, իւր բազմադարեան քնից բուն Ռուսաստանը դանդաղօրէն էր զարթնում: Համապատասխան հետեւանքներ ստացուեցին և բիւրօկրատիայի շրջանում: Նոյն այդ ժամանակ արեւմտեան Ռուսաստանը պատերազմի, վարչական ծառայութեան և ազատ արհեստների համար ըստ անհրաժեշտութեան քիչ ոյժ վատնելով, իւր ամբողջ ուշադրութիւնը կենդրոնացրեց տնտեսական գործունէութեան վերայ և հասաւ խոշոր հետեւանքների:

Երբ կենդրոնը թեք հարթութիւնից անդիմադրելի կերպով գլորւում էր և քարուքանդ լինում՝ այն ժամանակ Պրիվիսլինսկու, հիւսիս-արեւմտեան և մասամբ էլ հարաւ-արեւմտեան նահանգները իրենց արդիւնաբերական ոյժերն էին յամառօրէն զարգացնում և հպարտութեամբ կարող են ասել, որ նոցա մօտիկ անցեալի և ներկայ տնտեսական վիճակները մեծ տարածութեամբ են բաժանւում: Այս նկատողութիւնը, ի հարկէ, չի վերաբերում հրէայ բնակչութեան ստորին և մասամբ էլ միջին խաւերին, որոնք, ինչպէս վերեւում ասուեց, ազատօրէն չկարողանալով բնակութեան տեղ ընտրել՝ շատ բան էին կորցնում: Իսկ լեհացիների տնտեսական յաջողութիւնները, ինչպէս գիւղատնտեսութեան, այնպէս էլ արդիւնաբերութեան մէջ,

մեծ մասամբ, յակամայս մասնագիտութիւն դարձած տնտեսական պարագմունքների հետեւանքներ են:

Այլազգիների և այլադաւանների իրաւունքների անհաւասարութիւնը տանում է հեռու, դէպի սոսկալի բարոյական ապականութիւն ինչպէս նոցա, այնպէս էլ արմատական բնակչութեանը: Ոչ ոքի համար դադանիք չէ, որ այդ հողի մէջ է իւր արմատները խորացրել կաշառքը, որ հազարաւոր վայրերում կազմակերպուած բնաւորութիւն է ընդունել: Եւ չկան այն միջոցները, որոնցով կարելի լինէր այդ շարութիւնը վերջացնել և կամ գոնէ թուլացնել: Այս քիչ է. նա, ով այլազգիների խաթեր համար օրէնքի առեւտուր է անում, ուրիշ շատ դէպքերում ևս օրէնքի նկատմամբ նման դանցառութեան առաջ կանգ չի առնի: Համարեա ընդ միշտ անսպառիժ մնացած միլիոնաւոր սփռադործութիւններ իրենց ծագումով շնորհապարտ են այն հանգամանքին, որ վերոյիշեալ մասում մեր օրէնսդրութիւնը անկատար է:

Ո՞րտեղ է հրէական աւերումների պատճառը, որոնք ուսւ ժողովրդի տիեզերական բարոյական հեղինակութեան շատ խաւար բծերից մէկն են կազմում և որոնք վարժեցնում են ուսմին չյարգել մարդուն և օտարի սեպհականութիւն, եթէ ոչ այլազգիների այն ստոր կացութեան մէջ, ուր սոքա հէնց օրէնսդրութեան միջոցով են դրուած:

Մեծամասնութեան քաղաքացիական դրութիւնից օգտուելու հնարաւորութիւն ունենալու համար ինչքան բազմաթիւ հպատակներ խեղդել են խղճի ձայնը և կրօնափոխ եղել:

Այլազգիների լաւ, առաւելապէս ամենաձեռնհաս տարրերին՝ ճնշումը ուսական սահմանից դուրս է քշում, առանձնապէս Ամերիկա: Այլազգիների և այլադաւանների իրաւունքների բազմաթիւ սահմանափակումները ի կատար ածելու համար եղած վերահսկողութիւնը, ուսական ոստիկանական-վարչական և ներքին գործոց նախարարութեան կենդրոնական բերան լրագիրների և մասամբ էլ դատաստանական հաստատութիւնների հոգսերի շրջանը,

մեծ չափով ընդլայնում է և խոշոր ծախքերով դանձարանի վերայ ծանրանում:

Եթէ հրէաները շահագործող են և անգութ, և այն ժամանակ ինչ իրաւունք ունեն ուսանելը այդ «անյադ ժողովրդին» դահելու ուսւս բնակչութեան, յատկապէս, այն մասը, որը հրէաների բնակչութեան համար դժուած սահմաններումն է ապրում: Արդեօք արդարացի չէր լինի, եթէ «հրէական լուծը» երկրի բոլոր մասերի մէջ հաւասար չափով բաժանուէր:

Ինչքան էլ այս շարունակելի նկատողութիւնը անսպասելի երևայ, բայց և առանձին ուժով պէտք է այդ ընդգծել: Եթէ ուսական ներքին կեանքի արմատական վերանորոգութիւնները դանդաղել են և մեծ չափով էլ դանդաղում են՝ դա յատկապէս այլազգիների առանձին դրութեան հետեանք է: Լուրջ երկիւղ կայ, որ եթէ բնութիւնային կառավարութիւնը մէջտեղից վերանայ՝ այլազգիների կողմից կենդրոնախոյս ձգտումներ կստղծուին և այդպիսով Ռուսաստանի տմբողջութեան համար վտանգ առաջ կգայ: Սակայն պարզ չէ, որ այս վտանգը առաջ բերող բոլոր ապացոյցների և տրամադրութիւնների համար իբրև սկզբնակէտ է ծառայում՝ հէնց այլազգիների իրաւական ստորացումը:

Մի բոլէ համաձայններ ազգայնականների հետ, որ լեհացիք, հրէաները, ֆինլանդացիք տէրութեան համար ցանկալի տարրեր չեն, բայց և այնպէս պէտք է խոստովանենք, որ այլազգիների հարցը վճռելու համար ընտրուած ճանապարհը ճշմարիտ չէ: Հէնց Ռուսաստանի արտաքին յարաբերութիւնների մէջ լինելիք բարդութիւնները կանխօրօք խափանելու համար ձեռք առնուած խիստ միջոցների հաւաքածուն, որոնցից դէնը մեր ժամանակում երթալ չէր կարելի, ինչպէս երևաց, գործնական ոչ մի հետեանք չտուեցին այն ըմբռնմամբ թէ այլազգիների և այլադաւանների և արմատական բնակչութեան մէջ մի կազմակերպուած ձուլում կլինի: Իսկ միևնոյն ժամանակ թոյլ միջոցները, որոնք ըստ երևոյթին ձեռք առնելու

պատրաստ են, իբրև թէ ուսացնելու և այլ հպատակներին շահերը պաշտպանելու համար, ըստ էութեան չեն կարող լուրջ ազդեցութիւն ունենալ, սորա կլինեն անպէտք, բայց ընդ սմին բնակչութիւնը անդադար երկու թշնամի բանակների բաժանող միջոցներ։ Յօգուտ այս վերջին նախադրութեան կայ և մի ուրիշ ենթադրութիւնները էլ լինի, թէկուզ 500—1000 տարուց յետոյ, բայց և այնպէս հարկաւոր է, որ այլազգիների և այլադաւանների հարցերը արմատապէս—իւրեանց ամբողջ բովանդակութեամբ վճռուին։ Ի հարկէ միլիօնաւոր բնակիչներին անարգարութեան մէջ պահպանելով՝ այս հարցերը չեն լուծուի։ Այլազգիներին և այլադաւաններին դուրս քշելու մասին էլ չի կարելի մտածել։ Իսկ այդպիսի դէպքում չաւ չէր լինի, որ երկար ժամանակ չյետաձգուէր այն՝ ինչ որ այժմ կարելի է վերջացնել։ Ինչո՞ւ համար են Ռուսաստանի բնակչութեան առանձին տարրերը դարեր շարունակ կրուում, տանջուում և փոխադարձաբար ուժասպառ լինում։

Անաչառութիւնը թոյլ է տալիս ասելու, որ այլազգիների և այլադաւանների հարցերը բացառապէս ճնշող միջոցների շնորհիւ են ծագել։ Ֆինլանդիայի կապը Ռուսաստանի հետ երբ էր սրտանց և ամուր, Ֆինլանդիան ուսացնելու փորձ անելուց առանձ, թէ սկսած այդ բուսկից, հարկաւ իրերի նախկին դրութեան ժամանակ։ Ֆինլանդիայի նկատմամբ ուսն քաղաքականութեան մէջ առաջ եկած վերջին փոփոխութիւնը արդեօք չի ապացուցանում այն դիտակցութիւնը, որ խաղաղութեան աւելի շուտ կարելի է հասնել մի միայն յարգելով այդ երկրի կենցաղական և իրաւաբանական առանձնայատկութիւնները, քան թէ հակառակ դործողութիւններով։ Յիշեցէք, թէ սորանից 9 տարի առաջ լեհացիների նկատմամբ ցոյց տրուած վստահութեան առաջին նշանները ճրպիսի ոգեւորութիւն առաջ բերին նոցա մէջ։ Ի՞նչպէս բացատրել Ռուսաստանի և Վրաստանի ձուլման խնդիրը, որ այնպէս առանձին յաջողութեամբ լուծում ստացաւ, եթէ ոչ նորանով, որ Ռուսաստանը այդ երկրի բնակչութեանը շնոր-

հեց լիակատար իրաւունքներ և ուշադրութիւն՝ որից նա օգտուում էր։ Ե՞րբ առաջ եկաւ հայկական հարցը, եթէ ոչ սկսած այն ժամանակուանից, երբ զօրեղ կերպով նոցա ներքին կեանքի մէջ խառնուեցան։ Թէև մալուօսները մայրենի լեզուով գրքեր հրատարակելու և դաստանդելու իրաւունք չունեն, բայց ի նկատի առնելով, որ նոքա մնացած իրաւունքներով հաւասար են վելիկոօսներին, ուստի այդ երկու սահմանափակումներով էլ մալուօսական հարցը վերջանում է։

Հպատակների մեծամասնութեան հետ իրաւաբանական միեւնոյն պայմանների մէջ ապրող այլազգիների և այլադաւանների համար ոչ այլազգիների հարց գոյութիւն ունի և ոչ էլ այլադաւանների. սակայն արժէ միայն լիակատար իրաւունքներ վայելող այս կամ այն այլազգիների կամ այլադաւանների դէմ հալածանք առաջ բերել, այն ժամանակ կկրկնուէին այն բոլորը, ինչ որ այսօր տեսնում ենք արեւմտեան Ռուսաստանի սահմաններում։

Իբրեւ լաւ ապացոյց այն բանի, որ վերոյիշեալ մասում ճնշող միջոցները ոչ միայն ի դուր են անցնում, այլ և տալիս են հակառակ հետեւանքներ, որոնք նոցանից անսպասելի են, ծառայում է հերձուածի հետ եղած կռուի պատմութիւնը։ Առաջնորդ եպիսկոպոսների վաւերացնող բաղմամբիւ թղթերի և աւագ դատախազի վկայութեան համաձայն 1883 թուի մայիսի 3-ի օրէնքը Ռուսաստանի հերձուածողների դրութիւնը որոշ չափով մեղմացնելով՝ հնածէս հերձուածը թուլացրեց և մինչև իսկ նորա կազմալուծմանը նպաստեց։ «Հոգևորականութեան ուսուցչական և քարոզչական գործնէութիւնը, գրել է իւր հաշիւներից մէկում աւագ դատախազը, այն չափով է աճում, ինչ չափով որ հերձուածը հալածող քաղաքական իշխանութիւնների նախկին բացառիկ գործնէութիւնը թուլանում է»։

Կրկնում ենք. բացի այն վճիռը, որի վերայ առնուազն 35 լուսաւորուած երկիրներ կանգ են առել, Ռուսաստանը այլազգիների և այլադաւանների հարցերը

վճռելու համար ուրիշը չի գտնի:

Մենք բոլորովին աչքաթող չենք անում այն, որ հրէան բնակութեան սահմանից դուրս, կեանքի ասպարիզում թերեւս աւելի զօրեղ մրցակից լինի՝ քան թէ ուս գիւղացին և նոյն իսկ վաճառականը. բայց ինչո՞ւ համար այլազգիների յաջողութեանը գիմագրելու համար գիմել ուրիշ միջոցների, երբ կայ ամեն ժամանակ և ամենայն տեղ գործադրուած միջոցը, այն է զօրեղացնել ուս բնակչութեան մրցելու ընդունակութիւնները: Զինուորեցէք ուս բնակչութեանը գիտութիւններով, առէք նորա վերայից դարեր շարունակ քնացնող խնամակալութիւնը, տուէք նորան շարժողութեան և ասպարէզների ընտրելու ազատութիւն, հնարաւորութիւն տուէք, որ նա ազատօրէն ամեն տեսակի ընկերութիւնների կազմակերպի, և այն ժամանակ հրէայի սպառնացած վաճառականական վշտանդը ինքնըստինքեան կանհետանայ: Տեսէք, ինչպիսի յաջողութեամբ չեխերը իրենց ազգայնական շահերը պաշտպանում են դարեր շարունակ ճորտացնող գերմանացուց՝ սորան հէնց Զեխաստանում վռնդելով և վաճառականութիւնից և արդիւնաբերութիւնից և հասարակական և պետական հաստատութիւններից: Թող այդպիսի միջոցրով և ուսմաները պաշտպանեն գիւղը արտաքին շահագործութիւնից, մանաւանդ որ քանակական գերակշռութիւնը նոցա կաղմն է: Տնտեսական շարիքի դէմ, եթէ նա դեռ գոյութիւն ունի, պէտք է տնտեսական միջոցներով էլ կռուել. իսկ քաղաքացիական և կրօնական մասի համար էլ թող ազգ-աւսնուի ազատութեան և հաւասարութեան միակ ճշմարիտ սկզբունքը և ոտք դրուի միութեան ճանապարհի վերայ:

Այժմ, երբ ուսական ներքին կեանքի բոլոր ախտերը բացուել են և երբ մեր անզօրութիւնը իւր ամբողջ մերկութեամբ մեր դէմն է կանգ առել, իսկ երկրի ծայրերումն էլ քաղաքական խոշոր բարդութիւնները պարզօրէն առաջներս են պատկերանում, ներքին երկպառակութիւններով զբաղուելու հէջ ժամանակը չէ, որոնք

թուլացնում են և ապականում՝ և՛ արտօնեալ բնակչութիւնը և այն մասը, որ շատ անտանելի է համարւում։

Հարցը կիսատ-պռատ վճռելու մասին էլ չի կարող այստեղ խօսք լինել։

Հարկաւոր է գորգեան հանգոյցը միանգամից և վերջնականապէս կտրել։ Ռուսական կառավարութեան եղանակի մէջ ոչինչ բան չպէտք է մնայ, որը այլազգիներին և այլադաւաններին յիշեցնել կարողանար, թէ պետութիւնը նոցա նկատմամբ անհաւասար վերաբերմունք է ցոյց տուել։ Պետութեան առաջ ընդ որ հպատակների տնտեսական և անձնական պարտականութեանց նոյնութիւնը տրհրաժեշտութիւն է առաջ բերում, որ նա իրաւունքների հաւասարութիւն էլ ունենան։

Շարունակելով այլազգիների և այլադաւանների իրաւունքների սահմանափակումը պահպանել՝ Ռուսաստանը իբրեւ հաւասար իրաւունքներ ունեցող անդամ, երբէք չի մտնի քաղաքակիրթ ժողովուրդների ընտանիքի մէջ։

Թարգմ. Ա. ԼԵՆԻՆ ՎԱՐԴ.

ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ա. Մամիկոնեանց նշանակութիւնը եւ պատմութեան աղբիւրները.

Յ ա լ ե լ ու ա ծ

Մենք ցոյց տուինք* թէ ինչպէս ժամանակակից պատմական անցքերն ու անձերը, յատկապէս Մամիկոնեանցը՝ անդրադարձել են մեր ազգային ժողովրդական գիւցազներգութեան մէջ։ Մեր զբաղմանց ընթացքում հետզհետէ

* Արտատ 1906. ապրիլ, էջ 334—342։